

Artikelen

De gele tubebij in Vlaanderen anno 2013

Jens D'Haeseleer

Vlaamse kleuren in miniformaat

De gele tubebij (*Stelis signata*) (Fig. 1) lijkt als twee druppels water op haar enige gekende gastheer, de kleine harsbij (*Anthidiellum strigatum*) (Westrich, 1989). De laatste verzamelt hars van dennen om haar broedcellen te maken. Die bevoorraadt ze met nectar en stuifmeel van gewone rolklaver en andere vlinderbloemigen. Tijdens één van de vele foerageervluchten van haar gastheer dringt de gele tubebij snel de onafgewerkte nestcel binnen om een eitje te leggen op het voedsel dat zo naarstig verzameld werd. Een strategie die alle tubebijen voeren en die hen terecht de bijnaam 'koekoeksbijen' oplevert. Het onderscheid maken tussen de kleine harsbij en de gele tubebij is in het veld niet altijd even gemakkelijk. Beide soorten zijn klein (5-7 mm) en hebben een gitzwart lichaam dat versierd is met talloze gele vlekken die zich uitstrekken over kop, borststuk en achterlijf. De korte, zwarte antennes contrasteren sterk

met de gele poten. De vrouwtjes van de gele tubebij missen, als koekoeksbijen, uiteraard de buikschuier. Mannetjes onderscheiden zich door het ontbreken van een stekel op de buikzijde van het achterlijf. Verder hebben zij een afgerond achterlijfseinde, waar mannetjes van de kleine harsbij een puntig zevende tergiet hebben. Fijne maar diepe perforaties geven de gele tubebij een pantserachtig uiterlijk. Zwart berookte vleugels vervullen het geheel (Dusmet 1921; Peeters et al., 2012; Scheuchl, 1996).

Historiek

De historische waarnemingen uit de Banque de Données Faunique de Gembloux et Mons, aangeleverd door Prof. Dr. Pierre Rasmont, tonen aan dat de gele tubebij altijd al een echte zeldzaamheid is geweest in Vlaanderen. Van de soort zijn alleen waarnemingen bekend uit de provincies Vlaams-Brabant en Limburg. De gastheer komt daarentegen wijdverspreid voor in de provincies Oost-Vlaanderen en Antwerpen. Zij vliegt niettemin nooit in aantallen. De oudste bekende Vlaamse waarneming van de gele tubebij dateert van 1897, terwijl de meest recente waarnemingen dateren van 1970 uit het Limburgse Kinrooi. Het verzamelde materiaal betrof steeds mannetjes (Tabel 1).

Terug van weggeweest?

Op 11 augustus 2012 trof de auteur het eerste exemplaar in 42 jaar aan in de Molenheide in Langdorp (Vlaams-Brabant). Dat gebeurde tijdens een onderzoek naar heidegebonden bijen in opdracht van de provincie Vlaams-Brabant. De Molenheide is een natuurgebied van zo'n 14 ha waar heideherstel uitgevoerd wordt. De overgang van naaldbos en heide

naar grasland en bermen is de habitat waar de kleine harsbij zich thuis voelt, een droomplek voor gele tubebijen dus. Het aangetroffen vrouwtje foerageerde op een grote gele composiet. Het dier werd na determinatie uitvoerig gefotografeerd en kreeg daarna de vrijheid.

Op 7 september 2013 was het opnieuw zover. Tijdens een excursie van de Mechelse bijen- en wespenwerk-groep in het gebied Mispeldonk (Fig. 2) determineerden enkele bijenliefhebbers een vrouwtje verkeerdelijk als

Fig. 1. Vrouwtje gele tubebij, *Stelis signata*. Foto Diane Appels.

Tabel 1. Waarnemingen gele tubebij uit Vlaanderen.

Aantal	Geslacht	Gemeente	Provincie	Datum
1	man	Genk	Limburg	10/07/1897
1	man	Buizingen	Vlaams-Brabant	4/07/1932
1	man	Dworp	Vlaams-Brabant	21/06/1936
1	man	Lummen	Limburg	26/07/1937
1	man	Kinrooi	Limburg	22/07/1970
1	man	Kinrooi	Limburg	27/07/1970
1	vrouw	Langdorp	Vlaams-Brabant	11/08/2012
1	vrouw	Bonheiden	Vlaams-Brabant	7/09/2013

kleine harsbij. Foto's van deze waarneming doken enkele dagen later op de website www.waarnemingen.be op, waar ze enkele dagen later opnieuw op naam gebracht werden. Deze tweede recente waarneming betrof ook een vrouwtje, waarvan de typische onbehaarde buik duidelijk te zien is op figuur 3. Het diertje foergaeerde op schermhaviks-kruid in een heischraal graslandje dat grenst aan een recent hersteld heideterrein. Op dit heideterrein, een historische stuifduin, werden in 2009 massale opslag van Amerikaanse vogelkers en Amerikaanse eik gekapt. berken en dennen werden bij de kapwerken gespaard. Gefaseerde plagwerken deden intussen een mooi ontwikkelde heidevegetatie ontstaan. Met resultaat, zo blijkt nu.

Bijen in nesten

In de winter van 2012-2013 trof een bijenliefhebber in het noorden van (Belgisch) Limburg verschillende nestjes van de kleine harsbij aan op meerjarig hout van kleine grove dennetjes. Deze nestcellen werden verzameld en uitgebroed, maar leverden geen nieuwe waarnemingen van de gele tubebij op. Maar ook aan

een oude, lege gastheerbroedcel is te zien wat eruit gekomen is. De kleine harsbij knaagt zich een weg door de zijwand, terwijl de Gele tubebij het onderste deel van de cel er af bijt als een deksel (Peeters et al., 2012). Onderzoek naar gastheerbroedcellen in de Kalmthoutse heide en enkele Vlaams-Brabantse heiderelicten leverden ook al geen nieuwe locaties voor de gele tubebij op.

Fig. 3. Vrouwtje gele tubebij uit Mispeldonk. Foto Diane Appels.

Fig. 2. Biotoop gele tubebij in Mispeldonk. Foto Diane Appels.

Een zeldzame parel

Intensief speurwerk naar volwassen dieren werd in talloze andere (heide)gebieden in het oosten van het land verricht, maar voorlopig zonder resultaat. Al bij al blijft de gele tubebij dus een echte zeldzaamheid in Vlaanderen met slechts 2 waarnemingen in de laatste 43 jaar. Deze recente waarnemingen lijken te wijzen op een voorkeur voor kleinschalige heidegebieden al moet extra onderzoek dit natuurlijk nog bevestigen. Misschien is het gewoon gemakkelijker de dieren te vinden in kleinere gebieden? Ook in Nederland werd de soort sinds 1977 niet meer

Fig. 4. Oude nesten van de kleine harsbij in Kalmthout. Foto: Jens D'Haeseleer.

waargenomen, ondanks gericht zoekwerk, waardoor ze uitgestorven leek te zijn (Peeters & Reemer, 2003). Met een waarneming op 29 juli 2013 in de Stabrechtsche heide verwees Jan Slaats de status 'uitgestorven in Nederland' echter resoluut naar de prullenmand (www.waarneming.nl).

Conclusie: 'zeg nooit zomaar kleine harsbij tegen een gele tubebij!'

Summary

The author gives an update on the recent distribution of the cuckoo bee species *Stelis signata* in Flanders (Belgium) with notes on nesting biology and preferred habitat.

Literatuur

- Dusmet & Alonso J.M. 1921. - Los Apidos de España. V. Géneros *Stelis* Panz., *Dioxys* Lep., *Ammobates* Latr., *Phiarus* Gerst., *Psites* Jur. y *Biastes* Panz. - Real Sociedad española de Historia natural. Tomo cincuentenario: 177-212.
- Peeters, T.M.J., Nieuwenhuijsen, H., Smit, J., van der Meer, F., Raemakers, I.P., Heitmans, W.R.B., van Achterberg, C., Kwak, M., Loonstra, A.J., de Rond, J., Roos, M. & M., Reemer 2012 De Nederlandse bijen (Hymenoptera:

Apidae s.l.). Natuur van Nederland 11 - Naturalis Biodiversity Center & European Invertebrate Survey Nederland, Leiden, 544p.

Peeters T.M.J. & Reemer M. 2003 Bedreigde en verdwenen bijen in Nederland (Apidae s.l.). Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. - EIS-Nederland, 98p.

Scheuchl, E. 1996. Illustrierte Bestimmungstabellen der Wildbienen Deutschlands und Österreichs. Band II: Megachilidae - Melittidae. - Eigenverlag, Velden, 116 p.

Westrich, P. 1989. Die Wildbienen Baden-Württembergs. Spezieller Teil. - Ulmer, Stuttgart.

www.waarnemingen.be

www.waarneming.nl